

Tilblivelsen af fagordbøger og termsamlinger i Island

Ágústa Þorbergsdóttir

The aim of this article is to present the circumstances behind the compilation of dictionaries and databases for specialist and technical terms in Iceland, and to explain what parties have been involved in initiating this work. Also discussed is whether these resources were created for specific user groups, and if so, how these resources might fulfil the particular needs of these given user groups. The corpus of published specialist dictionaries and databases was surveyed and the motivation behind the creation of each resource was identified. The conclusions of this research show that there are various types of databases containing specialist terms in Icelandic and that the reasons for their existence can be diverse. Most prominently, it is seen that specific user groups were targeted when technical terms were compiled in conjunction with teaching. The conclusions also show that it is common for motivations behind the development of resources of this type to overlap and therefore that it can be difficult to determine what the primary or secondary motivation might be in each case.

1. Indledning

Denne artikel omhandler tilblivelsen af fagordbøger og termsamlinger i Island. Dette emne er ikke blevet undersøgt tilstrækkeligt, og derfor er formålet med artiklen at opnå en bedre forståelse og nye erkendelser på det islandske fagsprogsområde.

Mit hovedspørgsmål er: Hvorfor er fagordbøger og termsamlinger blevet publiceret i Island? For at kunne besvare dette spørgsmål opstilles tre underspørgsmål:

- Hvem tager initiativ til at udarbejde fagordbøger og termsamlinger?
- Hvilke motiver ligger bag tilblivelsen af disse ressourcer?
- Rettes fagordbøger og termsamlinger mod en speciel brugergruppe?

For at besvare spørgsmålene har jeg anvendt den metode at gennemgå publicerede islandske fagordbøger, læse indledningskapitlerne i disse og eventuelle artikler om dem. Endvidere har jeg undersøgt om man kan finde motiv ud fra selve fagordsressourcerne. Jeg benyttede mig af et register der omfatter 50 fag-

ordssamlinger fra artiklen *Íslenskar íðorðaskrár* (Baldur Jónsson 1987:21-24) som dækker 60 år (1927-1987). Angående fagsprogsmateriale publiceret efter 1987 undersøgte jeg især trykte fagordbøger, f.eks. en publikationsserie fra Islandske sprogævn,¹ og jeg har også gennemgået de godt 60 termsamlinger som findes i den islandske termbank (idord.arnastofnun.is).

2. Hvem tager initiativ til at udarbejde fagordbøger og termsamlinger?

I Island er det almindeligt at såkaldte termudvalg tager sig af termarbejde, og mange sådanne udvalg er blevet oprettet indenfor de sidste årtier. Ligeledes er det ret almindeligt at enkeltpersoner har taget initiativ til at udarbejde termsamlinger, hvor i mod termsamlinger på myndighedernes initiativ er forholdsvis få.

2.1. Termudvalg og individer

Allerede i 1890'erne foreslog digteren Einar Benediktsson at man oprettede et udvalg som havde den opgave at danne nye ord af islandske ordstammer. Tanken var at hvis mange personer hver for sig danner forskellige ord over det samme, er det usikkert om nogen af disse ord etablerer sig i sproget. (Einar Benediktsson 1891:56-57). Det har længe været en udbredt holdning i Island, at det er hensigtsmæssigt at en gruppe mennesker arbejder sammen om terminologien inden for de forskellige fag.

I henhold til det blev det første af mange udvalg oprettet af Ingeniørforeningen 1919. Denne ordning eksisterer stadig, og det kan nævnes at det nyeste af den slags udvalg, som er inden for fagområdet historie, blev oprettet i 2019.

Initiativ til at udarbejde fagordbøger og termsamlinger tages først og fremmest af disse termudvalg, og i Island har over 50 termudvalg eksisteret i længere eller kortere tid, og de kan være af forskellig slags. Det mest almindelige er at de personer der vælges til termudvalgene er nogle som man regner med at kunne have indflydelse på sprogbrug og termforrådets udvikling indenfor det pågældende område.

Det er heller ikke ualmindeligt at specialister, universitetslærere eller oversættere udarbejder termsamlinger på eget initiativ, og ofte er det i forbindelse med deres arbejde (jfr. Sigrún Helgadóttir & Kristján Árnason 1991:8-10). Her kan som eksempel nævnes en termsamling i maskinteknik som lærere inden for området har udarbejdet primært for deres studerende (SJÓ-1998:3).

¹ www.islenskan.is/um-islenska-malnefnd/utgafur.

2.2. Myndighederne

Da de første udvalg blev oprettet, fandtes der ingen institutioner i Island, der havde kapacitet til at tage sig af termarbejde. Tiltaget måtte derfor komme fra individer, og man kan derfor sige, at termudvalg og individer har sat kursen, hvad termarbejdet angår (jfr. Sigurður Jónsson 2007:158, 162).

Myndighedernes involvering af et såkaldt neologiarbejde² begyndte i 1950'erne, da Altinget (parlamentet) uddelte midler til dette arbejde. Som resultat af arbejdet udkom fire neologismehæfter (Nýyrði I-IV). De indeholdt først og fremmest fagord knyttet til søfart, landbrug og luftfart. Undervisningsministeriet publicerede disse hæfter og derudover en teknisk ordbog (Tækniordasafn), der udkom i 1959.

De islandske myndigheder oprettede i 1964 det islandske sprognævn der bl.a. havde til opgave at registrere nye ord (termer). Sprognævnet varetager ikke længere termarbejde, men udgav tidligere nogle fagordbøger i samarbejde med vedkommende termudvalg.

Árni Magnússon-instituttet for islandske studier er center for termarbejde i Island og ifølge loven om instituttet (nr. 40/2006), skal det have samarbejde med termudvalg og andre som arbejder med fagspecifik terminologi. ÁM-instituttet administrerer en termbank (Íðorðabankinn) hvor de fleste islandske termsamlinger er publiceret, deriblandt termsamlinger fra termudvalg.

Undtagelsesvis har myndighederne taget initiativ til at udarbejde termsamlinger. Ét eksempel på et sådant initiativ fra myndighederne er en fagordbog om luftfart (*Flugorðasafn*) som blev udgivet i kølvandet på en diskussion der startede i 1985 om at det engelske sprog prægede i stort omfang diskussionen om luftfart.

3. Motivation

Jeg har gennemgået publicerede islandske fagordbøger og termsamlinger og forsøgt at analysere hvilken motivation ligger bag deres tilblivelse. Der findes ikke altid et indledningskapitel eller præcise informationer i disse værker, hvor man f.eks. kan få tydelige oplysninger om redaktørernes hensigt. Hensigten kan dog analyseres ud fra andre faktorer, f.eks. hvordan emnet fremstilles. Det undersøges også om motivationen har ændret sig gennem tiden, og om de i nogle tilfælde muligvis drejer sig om flere end en motivation der knyttes sammen i en ordbog eller om motivationen er afgrænset inden for hver enkelt publikation.

² I Island blev der først efter 1980 skelnet mellem neologismer og termer. Indtil da blev det islandske ord *nýyrði* (nyord) brugt for såvel neologismer som termer.

3.1. Sprogrensning

Det ældste publicerede fagsprogsmateriale bærer præg af sprogrensning, men da disse blev udarbejdet, bekæmpede man aktivt dansk indflydelse på det islandske sprog. Der er tale om tosprogede ordlister uden definitioner hvor nye islandske ord er blevet foreslået i stedet for de danske ord som var udbredte i islandsk. Langt op i forrige århundrede førte man en sprogpolitik der gik ud på at friholde islandsk for påvirkning fra andre sprog, især dansk, men senere mest fra engelsk. Forestillingen om et rent sprog hvor neologismer, der er dannede af islandske ordstammer blev foretrukket frem for låneord, var almindelig. Det ovennævnte udvalg, som ingeniørforeningen oprettede, blev til at begynde med kaldt *málhreinsunarnefnd* (sprogrensningsudvalg), hvilket henviser til at det bekæmpede aktivt dansk indflydelse på islandsk og foreslog nye islandske ord i stedet for de danske ord som var udbredte i islandsk sprogbrug. Dette udvalg valgte senere selv at anvende betegnelsen *orðanefnd* (ordudvalg) (jfr. Guðmundur Finnbogason 1919:53-54). Sprogrensning er ikke længere drivkraft bag islandsk fagsprogsarbejde.

3.2. Udvidelse af ordforrådet

Nye begreber tilføjes konstant med samfundsudviklingen og nye disciplin indenfor videnskaben, og den hensigt er tydelig at ordforrådet ønskes udvidet med islandske ord (termer) frem for låneord.

Dette kan tydeligt ses i arbejdet med udvikling af ordforråd hos mange termudvalg som lægger stor vægt på at finde islandske ord for innovationer, og at forhindre brugen af låneord.

Sprogrensning (*málhreinsun*) er tæt beslægtet med sprogrøgt (*málrækt*), men der kan dog skelnes mellem de to ideologier. Sprogrensning er purisme, og i denne sammenhæng har den til formål at bevare islandsk som et rent sprog, og finde nye islandske ord i stedet for udenlandske ord.

Med sprogrøgt lægges der større vægt på at islandsk bør kunne anvendes på alle områder, men ikke kun at rense dansk eller engelsk fra det islandske sprog. Det er i overensstemmelse med islandsk sprogpolitik, hvor der lægges vægt på at bidrage til at der altid findes et ordforråd for at imødekomme nye forhold, og sikre så vidt som muligt at islandsk bliver brugt på så mange områder som muligt (Mennta- og menningarmálaráðuneytið 2009).

Som eksempler på termsamlinger, der har som hensigt at udvikle ordforrådet for at der kan skrives og diskuteres på fuldgældigt islandsk kan her nævnes en IT-termsamling (TO-1983) og en miljøteknologisk termsamling (UÍO-2007). I indledningskapitlerne til disse termsamlinger (TO-1983:10; UÍO-2007:7) fremgår at målet er at brugerne kan anvende islandsk i disse fagområder.

3.3. Dokumentation af sprogbrug og lettilgængelige termer

Dokumentation af termer som anvendes på pågældende områder er undertiden formålet for termarbejdet. Specialiserede termer findes som regel ikke i almindelige ordbøger, og i indledningskapitler i mange fagordbøger og termsamlinger fremhæves betydningen af at islandske fagord findes registrerede. Det er f.eks. af stor betydning for studerende at kunne finde frem til islandske fagord og deres engelske ækvivalenter. I mange tilfælde har de islandske termer ingen lighed med de internationale ord, og derfor er det vigtigt at kunne slå dem op. Et eksempel på dette er en matematisk termsamling (EÍOS-1997). Det fremgår bl.a. af indledningen til denne samling at hvis termer ikke er tilgængelige vil følgen være upræcis brug af islandske termer, og derfor vil det være mere sikkert at bruge det udenlandske ord (EÍOS-1997:v).

3.4. Koordinering og effektivt sprogbrug

I indledningen til fagordbøger og termsamlinger nævnes konsekvent sprogbrug ofte som et formål. Her bestræber man at skabe sproglig klarhed på fagområder, og dermed at effektivisere kommunikationen. Holdningen til koordination er dog meget forskellig. Nogle redaktører er bevidste om at deres arbejde skal være normativt, og de lægger vægt på en terminologi hvor begrebsindhold er udtrykt ved definitioner, og at der er enighed om de foretrukne termer. Et eksempel på dette er den førnævnte miljøtekniske termsamling (UÍO-2007:7-10).

Disse to sidste motivationer, dokumentation af sprogbrug og koordinering, knyttes ofte sammen. Publikationen i sig selv gør termerne tilgængelige, på den måde fører den til koordinering, hvor i mod at hvis termerne ikke findes registreret nogen steder kunne konsekvensen være upræcise islandske termer eller at man anvendte udenlandske ord.

3.5. Undervisning og indlæring

Betingelsen for at alle fag kan undervises på islandsk er at der findes islandske termer. Det er grunden til tilblivelsen af nogle fagordbøger og termsamlinger. De skal være hensigtsmæssige hjælpemidler for dem der læser engelske fagbøger, men samtidig skal tilegne sig det islandske ordforråd. Her kan f.eks. nævnes en termsamling inden for maskinteknik der primært er beregnet til studerende, f.eks. med hensyn til valg af termer (SJÓ-1998).

I tæt forbindelse med undervisning som baggrund for termarbejde er indlæring. Herunder hører fagordbøger eller termsamlinger som er rettet mod specifikke læringsmiljøer. Der er tale om en slags definitionsordbøger, som kan give

de studerende og andre interesserede mulighed for at fordybe sig i det pågældende emne. Eksempler på islandske termsamlinger, som kan være en støtte for indlæring er termsamlinger i skriftserien *Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum* (Ágústa Þorbergsdóttir 2018:262-270).

3.6. Forbindelse med andre projekter

Nogle termsamlinger er blevet udarbejdet i forbindelse med diverse nordiske eller internationale termprojekter, dvs. islandske termer bliver tilføjet til dem. I disse tilfælde drejer det sig om et organiseret termarbejde og en systematisk termdannelse inden for specifikke emneområder. Der dannes islandske ord som modsvarer fremmede ord på bestemte termlister, dvs. forudsætningen for denne udvikling er ikke at der er opstået et stærkt behov i samfundet for nøjagtig disse ord. Et eksempel på dette er den elektrotekniske termsamling *Raftækniord í Íðorðabankinn*.

3.7. Tilfældige termsamlinger

I termbanken findes der eksempler på termsamlinger som karakteriseres af en lidt tilfældig samling termer og ordforbindelser. Der er især tale om biprodukt af andre projekter, en slags ordlister fra oversættere, men ikke systematisk termarbejde. Selv om sådanne ordlister er ustrukturerede kan de være til gavn for brugere.

I andre tilfælde er der tale om en arbejdsopgave som er blevet udført sideløbende med et andet projekt. Her kan fremfor alt nævnes forberedelsen til udgivelsen af en engelsk-islandsk ordbog omkring 1980 og den islandske encyklopædi omkring 1990 som blev ophav til nogle termsamlinger. For eksempel er grundlaget for termsamling i meteorologi i *Íðorðabankinn*, en termsamling på knap 500 ord, som blev bearbejdet til udgivelsen engelsk-islandsk ordbog omkring 1980. Publikationen af disse to førnævnte bøger har uden tvivl haft stor indflydelse på ordforråd i videnskab såvel som på andre områder med koordinering af islandske fagord hvor der før havde været stor inkonsekvens i brug af fagord mellem offentligheden og specialister inden for de forskellige fagområder (jf. Dóra Hafsteinsdóttir & Sigríður Harðardóttir 2001:19).

4. Rettes fagordbøger og termsamlinger mod en speciel brugergruppe?

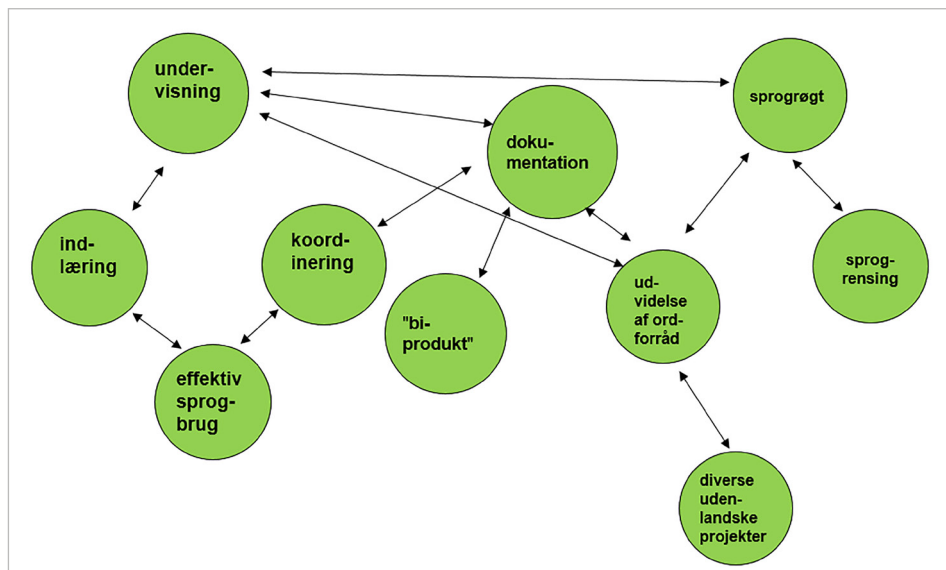
Jeg har undersøgt om man kan registrere at fagordbøger eller termsamlinger er rettet mod en speciel brugergruppe og hvorvidt de svarer til dens individuelle behov.

Efter min mening identificeres brugergruppen tydeligst i termsamlinger som har undervisning og indlæring som motiv. Det er meget tydeligt at de er rettede mod studerende. De færreste fagordbøger og termsamlinger har en præcist afgrænset brugergruppe. Termsamling i statistik rettes f.eks. ikke kun mod studerende, men også dem der skriver om statistik i alle former for rapporter og artikler. Når der er tale om sundhedsområdet er specialiseret personale og klienter også en del af brugergruppen. I det hele taget er der behov for islandske fagord og at de findes registrerede og let tilgængelige. En brugerundersøgelse fra 2017 i forbindelse med Ídorðabankinn viste at foruden studerende er oversættere, forskere og specialister en rigtig stor brugergruppe (jfr. Ágústa Þorbergsdóttir 2017:101-103).

5. Konklusion

Jeg har gennemgået tilblivelsen af fagordbøger og termsamlinger i Island. Som fremgår i nærværende artikel har de såkaldte termudvalg og deres arbejde været karakteristisk for islandsk termarbejde. Der er stadig intet der indikerer, at termudvalgene vil blive nedlagt inden for de næste mange år.

Jeg har forsøgt at analysere hvilke motiver ligger bag islandske fagsprogsressurser, og ifølge min undersøgelse er der mange motiver. Man kan registrere, at motiverne har ændret sig i tidens løb. Karakteristisk for de ældste termsamlinger var, at de skulle bidrage til afskaffelse af danske ord i islandsk, for eksempel den ældste terminologisamling, udgivet i 1928 af ingeniørforeningens ordudvalg (*Ídorðasafn*). Nu lægger man større vægt på, at fagord er registrerede og dermed let tilgængelige. Oprettelsen af en islandsk termbank i 1997 var begyndelsen til en ny epoke, og gjorde publicering af termsamlinger lettere og billigere. Med termbanken blev det realistisk at publicere termsamlinger i det lille islandske sprogsamfund. Det var en stor ændring, og mange termsamlinger blev publiceret efterfølgende.

Figur 1: Motivationerne er forbundet med hinanden.

Der lægges stor vægt på at man kan anvende islandsk på alle områder, og ordforrådet skal beriges med islandske ord i stedet for fremmedord. Der skal kunne tales og skrives om alt på det islandske sprog. I Island har man en lang tradition for at danne islandske ord frem for at bruge de internationale termer.

Som vist i figur 1, er mange af motivationerne, som ligger bag islandske fagsprogsressurser forbundet med hinanden. Som eksempel herpå kan nævnes at koordination af islandske termer, som er en almindelig motivation for fagsprogsressurserne, medvirker til effektiv sprogbrug.

I fagsprog er en præcis terminologi vigtig for en effektiv kommunikation uden misforståelser. Også de tilfældige termsamlinger som er opstået som bi-produkter har en kobling til dokumentation på den måde at de fører til at termer findes tilgængelige.

De forskellige motivationer kan være som to sider af samme mønt, og det kan gøre det vanskeligt at fastslå, hvad der er en primær eller sekundær motivation.

Litteratur

Ordbøger og termresurser

- EÍSO-1997 = *Ensk-íslensk stærðfræðiorðaskrá ásamt íslensk-enskum orðalykli*. (1997): Reynir Axelsson (red.) Reykjavík: Íslenska stærðfræðafélagið. Háskólaútgáfan.
- Flugorðasafn*. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. (1993): Jónína M. Guðnadóttir (red.). (Rit Íslenskrar málnefndar 7.) Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Íðorðabankinn*. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <www.idord.arnastofnun.is> (oktober 2019).
- Íðorðasafn* (1928): Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins. Sjerprentun úr Tímariti V.F.Í. Reykjavík.
- Nýyrði I-IV* (1953, 1954, 1955, 1956): Sveinn Bergsveinsson (red. Nýyrði I), Halldór Halldórsson (red. Nýyrði II-IV). Reykjavík: Menntamálaráðuneytið.
- TO-1983 = *Tölvuorðasafn*. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt (1983): Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands. (Rit Íslenskrar málnefndar 1.) Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Tækniorðasafn* (1959): Sigurður Guðmundsson. Reykjavík: Menntamálaráðuneyti.
- UÍO-2007 = *Umhverfistækni – Íðorðabók* (2007): Einar B. Pálsson (red.) Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- SJÓ-1998 = *Sjómennsku- og vélfræðiorðasafn*: enskt-íslenskt, íslenskt-enskt. Eysteinn Sigurðsson, Franz Gíslason, Tryggvi Gunnarsson. Reykjavík: Iðnú.

Anden litteratur

- Ágústa Þorbergsdóttir (2017): Brugeranalyse af ordbanken. I: *Nordterm* 20, 98-106.
- Ágústa Þorbergsdóttir (2018): Íðorðarit Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. I: *Orð og tunga* 20, 159-163.
- Ágústa Þorbergsdóttir (2019): Nye perspektiver og udfordringer for terminologi i en islandsk kontekst. I: *Nordterm* 21, 47-51.
- Dóra Hafsteinsdóttir & Sigríður Harðardóttir (2001): Íslenska alfræðiorðabókin. Lýsing á viðamiklu orðabókarverkefni. I: *Orð og tunga* 5, 13-22.
- Baldur Jónsson (1987): Íslenskar íðorðaskrár. I: *Málfreginir* 1, 21-24.
- Einar Benediktsson (1891): Íslenzk orðmyndan. *Sunnanfari*, 56-57. Reykjavík.
- Guðmundur Finnbogason (1919): Orðanefnd Verkfræðingafjelagsins. I: *Tímarit Verkfræðingafjelags Íslands* 4(6), 53-55.

Mennta- og menningarmálaráðuneytið (2009): *Íslenska til alls. Tillögur Íslenskrar málnefndar að íslenskri málstefnu samþykktar á Alþingi 12. mars 2009*. <hdl.handle.net/10802/4405> (maj 2019).

Sigrún Helgadóttir & Kristján Árnason (1991): *Áætlun um tilhögun iðorðastarfssemi*. Tillögur. Reykjavík: Íslensk málnefnd, Menntamálaráðuneytið.

Sigurður Jónsson (2007): *Det vilda tänkandet och det kultiverade. Isländsk fackspråklig språkvård med tyngdpunkt på första hälften av 1900-talet*. Acta Wasaensia, Nr. 184. Vaasa: Universitas Wasaensis.

Ágústa Þorbergsdóttir

M.A.

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Laugavegi 13

IS-101 Reykjavík

agusta.thorbergsdottir@arnastofnun.is